

Верховний
Суд

ОГЛЯД судової практики Верховного Суду

щодо оспорювання фродаторних правочинів
(правочинів, вчинених боржником на шкоду кредитору)
у цивільних спорах

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за 2018–2023 роки

Зміст

1. Загальне розуміння фrawdаторних правочинів	3
2. Застосування конструкції фrawdаторності до окремих договорів	12
3. Односторонній правочин як фrawdаторний	20
4. Застосування фrawdаторності при вчиненні шлюбного договору	22
5. Інші фrawdаторні конструкції	24
6. Право державного / приватного виконавця оспорювати фrawdаторний правочин	26
7. Наслідки недійсності фrawdаторного правочину	29

1. Загальне розуміння фраздаторних правочинів

Необхідно розмежовувати конкурсне оспорювання та позаконкурсне оспорювання фраздаторних правочинів. Недійсність фраздаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні має гарантувати інтереси кредитора (кредиторів) «через можливість доступу до майна боржника», навіть і того, що перебуває в інших осіб. Метою позаконкурсного оспорювання є повернення майна боржнику задля звернення на них стягнення, тобто щоб кредитор опинився в тому становищі, яке він мав до вчинення фраздаторного правочину

КЦС ВС розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, третя особа: приватний нотаріус Харківського міського нотаріального округу Єніна Л. В., про визнання договору дарування недійсним, і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

06 лютого 2020 року ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до ОСОБА_2, в якому просив суд застосувати наслідки недійсності правочину та стягнути з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 суму грошових коштів у розмірі 240 000 грн, а також витребувати у ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 картину «Вселенная».

Одночасно зі зверненням до суду із вказаним позовом ОСОБА_1 подавав заяву про забезпечення позову, в якій просив накласти заборону відчуження на 30/100 частин житлового будинку, належних відповідачу ОСОБА_2. За наслідками розгляду вказаної заяви суд відмовив у її задоволенні у повному обсязі.

30 червня 2020 року за наслідками розгляду цивільної справи судом прийнято рішення, яким позовні вимоги ОСОБА_1 були задоволені частково та вирішено стягнути з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 суму грошових коштів у розмірі 240 000 грн.

15 липня 2020 року апеляційним судом винесено постанову, якою оскаржувану ухвалу про відмову в забезпеченні позову скасовано та постановлено нове судове рішення і заборонено відчуження 30/100 частин житлового будинку.

20 липня 2020 року позивачу ОСОБА_1 з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Реєстру прав власності на нерухоме майно стало відомо про те, що ще 17 червня 2020 року, тобто під час перебування на розгляді в суді першої інстанції цивільного позову про стягнення з відповідача ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 грошових коштів, а також під час апеляційного перегляду в суді апеляційної інстанції ухвали суду про відмову у задоволенні заяви позивача про забезпечення позову, відповідач ОСОБА_2 незаконно та протиправно позбувся єдиного належного йому нерухомого майна (30/100 частин житлового будинку), переоформивши право власності на нього на ім'я своєї матері ОСОБА_3.

Позивач вважав, що, відчуживши єдине належне нерухоме майно на користь своєї матері, відповідач ОСОБА_2 намагається будь-яким чином унеможливити поновлення порушених прав ОСОБА_1, на користь якого судовим рішенням присуджена до стягнення з відповідача ОСОБА_2 достатньо велика сума грошових коштів.

Оспорюваний позивачем, укладений відповідачами ОСОБА_2 та ОСОБА_3, договір дарування частини житлового будинку має очевидні ознаки фіктивності і підлягає визнанню недійсним.

ОЦІНКА СУДУ

Необхідно розмежовувати конкурсне оспорювання та позаконкурсне оспорювання фродаторних правочинів. Недійсність фродаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні має гарантувати інтереси кредитора (кредиторів) «через можливість доступу до майна боржника», навіть і того, що знаходиться в інших осіб. Метою позаконкурсного оспорювання є повернення майна боржнику задля звернення на них стягнення, тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення фродаторного правочину (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 05 квітня 2023 року в справі № 523/17429/20 (провадження № 61-2612св23)).

Велика Палата Верховного Суду у справі № 369/11268/16-ц (провадження № 14-260цс19) сформулювала підхід, за яким допускається кваліфікація фродаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні як: фіктивного (стаття 234 ЦК України); такого, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом (статті 3, 13 ЦК України); такого, що порушує публічний порядок (частини перша та друга статті 228 ЦК України).

При зверненні із позовом ОСОБА_1 зазначав, що його інтерес полягає в тому, щоб спірна частина житлового будинку повернулася у власність відповідача ОСОБА_2, оскільки від цього залежить подальша можливість примусового виконання рішення суду від 30 червня 2020 року у справі № 644/894/20 у межах майбутнього виконавчого провадження.

Укладений відповідачами ОСОБА_2 та ОСОБА_3 договір дарування частини житлового будинку, який міг би бути реалізований в порядку примусового виконання рішення районного суду після відкриття виконавчого провадження в інтересах позивача, є нічим іншим, як фродаторним правочином, оскільки на думку позивача він вчинений відповідачами на шкоду його інтересам як позивача. ОСОБА_1 вказував, що ОСОБА_2 відчужив належну йому частину житлового будинку на користь своєї матері ОСОБА_3.

Відчуження вказаного майна відповідач ОСОБА_2 вчинив після того, як було відкрито провадження в суді у справі за позовом ОСОБА_1 про застосування наслідків недійсності договору та стягнення грошових коштів. ОСОБА_2 розумів, що в результаті рішення апеляційного суду може бути накладено арешт на належні йому на той час 30/100 частин житлового будинку.

Апеляційний суд не звернув увагу, що рішення суду від 21 квітня 2016 року в справі № 644/13081/14-ц визнано недійсним договір міні 30/100 частин житлового будинку на картину «Вселенная» з доплатою в сумі 240 000 грн, укладений 21 жовтня 2010 року між ОСОБА_1 та ОСОБА_2, повернувши сторони в первісний стан. Тобто у ОСОБА_2 виник обов'язок з повернення коштів з моменту набрання законної сили рішенням суду в справі № 644/13081/14-ц.

Момент вчинення оспорюваного безоплатного договору (17 червня 2020 року, тобто після відкриття провадження, відмови в забезпеченні позову, подання апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції про відмову в забезпеченні і до ухвалення рішення суду в справі № 644/894/20); контрагент з яким боржник вчинив оспорювані договори (колишня дружина боржника).

Апеляційний суд не звернув увагу, що приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення договору дарування) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили.

Апеляційний суд не врахував, що дарувальник, який відчужує майно на підставі безоплатного договору на користь колишньої дружини після пред'явлення до нього позову, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки оспорюваний договір направлено на недопущення звернення стягнення на майно боржника; не надав оцінки обставинам встановленим у справі № 644/13081/14-ц.

Тому апеляційний суд зробив передчасний висновок, що оспорюваний договір дарування не є фраздаторним, тобто, таким, що вчиненим на шкоду кредитору ОСОБА_1.

Постанова КЦС ВС від 26 квітня 2023 року у справі № 644/5819/20: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110486077>.

Фраздаторні правочини (правочини, що вчинені боржником на шкоду кредиторам) в українському законодавстві регулюються тільки в певних сферах. Зокрема: у банкрутстві (стаття 20 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»); при неплатоспроможності банків (стаття 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»); у виконавчому провадженні (частина четверта статті 9 Закону України «Про виконавче провадження»)

Окрім цього Верховний Суд України здійснив розширювальне тлумачення статті 234 ЦК і кваліфікував договір, укладений з метою уникнути виконання грошового зобов'язання, як фіктивний (постанови Верховного Суду України від 19 жовтня 2016 у справі № 6-1873цс16, від 23 серпня 2017 року у справі № 306/2952/14-ц, від 9 вересня 2017 року у справі № 359/1654/15-ц).

Навряд чи такий підхід охоплює усі можливі ситуації, а особливо ті, коли договір був виконаний. При фіктивному правочині має бути відсутнім намір створити правові наслідки на момент його вчинення, і як наслідок неможливе виникнення будь-яких майнових наслідків (передача майна), оскільки такий правочин не може їх породжувати.

Згідно частини третьої статті 13 Цивільного кодексу України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними. Тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення боргу, що набрало законної сили. Боржник (дарувальник), проти якого розпочате судове провадження про стягнення боргу, та його діти (обдаровувані), які укладають договір дарування, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора. Оскільки укладають договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Як наслідок не виключається визнання договору недійсним, направленою на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК).

Окрема думка судді ВС у КЦС Крата В.І. від 14 лютого 2018 року у справі № 379/1256/15-ц: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72348706>.

Особа має право звернутися до суду з позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника (франдаторний правочин), на підставі загальних засад цивільного законодавства та недопустимості зловживання правом або послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад підстава, передбачена статтею 228 ЦК України

ВП ВС розглянула справу за позовом ПАТ «Банк Фамільний» до ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3 про визнання договору дарування недійсним і скасування

державної реєстрації права власності, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Суди встановили, що вироком суду, крім іншого, задоволено цивільний позов і стягнуто солідарно з ОСОБА_1 та ОСОБА_4 на користь ТОВ «Банк «Фамільний» 580 849, 84 грн.

02 листопада 2012 року судом видано виконавчий лист про стягнення з ОСОБА_1 та ОСОБА_4 солідарно на користь ТОВ «Банк «Фамільний» 580 849,84 грн.

27 грудня 2012 року ОСОБА_1 уклав договори дарування зі своїми дітьми ОСОБА_3 та ОСОБА_2, передавши безоплатно у власність обдаровуваним по 1/2 частці будинку і земельної ділянки.

На думку позивача, відчужуючи нерухоме майно на користь своїх дітей, ОСОБА_1 знав про судові рішення про стягнення з нього боргу на користь позивача, тому міг передбачити негативні наслідки для себе у випадку виконання судового рішення шляхом звернення стягнення на нерухоме майно, а отже оспорювані правочини є фіктивними.

ОЦІНКА СУДУ

Відповідно до змісту статті 234 ЦК України фіктивним є правочин, який вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином. Фіктивний правочин визнається судом недійсним.

Для визнання правочину фіктивним суди повинні встановити наявність умислу в усіх сторін правочину. При цьому необхідно враховувати, що саме по собі невиконання правочину сторонами не означає, що укладено фіктивний правочин. Якщо сторонами не вчинено будь-яких дій на виконання такого правочину, суд ухвалює рішення про визнання правочину недійсним без застосування будь-яких наслідків.

Основними ознаками фіктивного правочину є: введення в оману (до або в момент укладення угоди) третьої особи щодо фактичних обставин правочину або дійсних намірів учасників; свідомий намір невиконання зобов'язань договору; приховування справжніх намірів учасників правочину.

Укладення договору, який за своїм змістом суперечить вимогам закону, оскільки не спрямований на реальне настання обумовлених ним правових наслідків, є порушенням частин першої та п'ятої статті 203 ЦК України, що за правилами статті 215 цього Кодексу є підставою для визнання його недійсним відповідно до статті 234 ЦК України.

Велика Палата Верховного Суду враховує, що фіктивний правочин характеризується тим, що сторони вчиняють такий правочин лише для виду, знають заздалегідь, що він не буде виконаний, вважає, що така протизаконна ціль, як укладення особою договору дарування майна зі своїм родичем з метою приховання цього майна від конфіскації чи звернення стягнення на вказане майно в рахунок погашення боргу, свідчить, що його правова мета є іншою, ніж

та, що безпосередньо передбачена правочином (реальне безоплатне передання майна у власність іншій особі), а тому цей правочин є фіктивним і може бути визнаний судом недійсним.

Велика Палата Верховного Суду зазначає, що позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України.

Суди першої та апеляційної інстанції, встановивши, що ОСОБА_1, відчужуючи належні йому на праві власності будинки і земельну ділянку, своїм синам – ОСОБА_3 і ОСОБА_2 був обізнаний про наявність вироку суду, що набрав законної сили, яким стягнуто, в тому числі, з нього на користь ТОВ «Банк Фамільний» 580 849,84 грн, правильно вважали, що боржник міг передбачити негативні наслідки для себе у випадку виконання вказаного судового рішення.

Крім того, з'ясувавши, що при укладенні 27 грудня 2012 року оспорюваних правочинів воля сторін не відповідала зовнішньому її прояву та вони не передбачали реального настання правових наслідків, обумовлених вказаними правочинами, їх дії вчинені на перехід права власності на нерухоме майно з метою приховання майна від виконання в майбутньому вироку суду про стягнення грошових коштів з ОСОБА_1, суди обґрунтовано визнали недійсними оспорювані правочини на підставі статті 234 ЦК України.

Постанова ВП ВС від 3 липня 2019 року у справі № 369/11268/16-ц: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786>.

Приватноправовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили.

Зловживання правом і використання приватноправового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що: особа (особи) «використовувала / використовували право на зло»; наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки є певним станом, до якого потрапляють інші суб'єкти, чії права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів / умов безпосередньо залежить від дій іншої особи, інша особа може перебувати в конкретних правовідносинах із цими особами, які «потерпають»

від зловживання нею правом, або не перебувати); враховується правовий статус особи /осіб (особа перебуває в правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття і здійснення; особа не вперше перебуває в цих правовідносинах чи ці правовідносини є тривалими або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин)

КЦС ВС розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 , ОСОБА_3 , ОСОБА_4 про визнання договору недійсним.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

04 серпня 2015 року Деснянський районний суд ухвалив заочне рішення, яким позовні вимоги ОСОБА_1 про стягнення боргу було задоволено та стягнуто на користь ОСОБА_1 з ОСОБА_2 борг. Державним виконавцем прийнята постанова про відкриття виконавчого провадження, про арешт майна боржника та оголошення заборони на його відчуження по виконавчому провадженню.

25 березня 2016 року ОСОБА_5, діючи по довіреності в інтересах ОСОБА_2 подав до Деснянського районного суду м. Києва заяву про перегляд заочного рішення, яку Деснянський районний суд м. Києва задовольнив, заочне рішення Деснянського районного суду міста Києва від 04 серпня 2015 року у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення боргу скасував, призначив розгляд справи в загальному порядку.

Ухвалою Деснянського районного суду м. Києва від 10 травня 2016 року заяву представника ОСОБА_1 про забезпечення позову у цивільній справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення боргу задоволено. Накладено арешт на 1/3 частку квартири, що належить ОСОБА_2.

28 квітня 2016 року з однієї сторони – ОСОБА_2, а з другої сторони – ОСОБА_3 уклали договір дарування частки квартири, відповідно до якого ОСОБА_2 подарував ОСОБА_3 1/3 частку квартири.

У зв'язку з укладанням договору дарування 1/3 частки квартири, не зважаючи на наявність ухвали Деснянського районного суду м. Києва від 10 травня 2017 року про накладання арешту, ця ухвала фактично залишилась не реалізованою.

26 червня 2018 року ОСОБА_3 і ОСОБА_4 уклали договір купівлі-продажу частки у праві спільної часткової власності на квартиру, відповідно ОСОБА_3 передав у власність ОСОБА_4 частку у розмірі 1/3 у праві спільної часткової власності на квартиру.

Позивач вважала, що таким чином ОСОБА_2, зловживаючи своїми правами передбаченими ЦПК України, ввів суд в оману, та з метою уникнути цивільної відповідальності та перешкодити виконанню судового рішення про стягнення з нього грошового боргу шляхом реалізації належного йому майна, провів відчуження 1/3 частки квартири, своїй матері ОСОБА_3.

Позивач вказувала, що договір дарування 1/3 частки квартири, укладений 28 квітня 2016 року між ОСОБА_2 та ОСОБА_3, містить ознаки фіктивності,

не спрямований на реальне настання правових наслідків, укладений з метою перешкодити виконанню судового рішення, а отже повинен бути визнаний недійсним.

ОЦІНКА СУДУ

Тлумачення статті 234 ЦК України, свідчить, що для визнання правочину фіктивним необхідно встановити наявність умислу всіх сторін правочину. У разі, якщо на виконання правочину було передано майно, такий правочин не може бути кваліфікований як фіктивний. Отже, фіктивний правочин характеризується тим, що сторони вчиняють такий правочин лише для виду, знаючи заздалегідь, що він не буде виконаним; вчиняючи фіктивний правочин, сторони мають інші цілі, ніж ті, що передбачені правочином.

Згідно частини третьої статті 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 03 липня 2019 року у справі № 369/11268/16-ц зроблено висновок, що «**позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України**».

Апеляційний суд, встановивши, що оспорюваний договір дарування, укладений між ОСОБА_2 та ОСОБА_3, спрямований на перехід права власності на нерухоме майно з метою приховання майна від виконання в майбутньому рішення суду про стягнення грошових коштів з ОСОБА_2, зробив обґрунтований висновок про визнання договору дарування недійсним. Разом із тим **апеляційний суд помилково вказав, що цей договір є фіктивним, оскільки ОСОБА_3 зареєструвала за собою право власності на 1/3 частки квартири та відчужила це майно за договором купівлі-продажу**. Тому постанову апеляційного суду у частині задоволених позовних вимог про визнання недійсним договору дарування слід змінити в мотивувальній частині.

У заяві про збільшення позовних вимог ОСОБА_1 просила застосувати, як спосіб цивільного захисту процедуру реституції, а саме – повернення майна частки у розмірі 1/3 у праві спільної часткової власності на квартиру АДРЕСА_2 первісному власнику ОСОБА_2. ОСОБА_1 вказувала, що 26 червня 2018 року між ОСОБА_3 та ОСОБА_4 укладено договору уклали договір купівлі-продажу частки у праві спільної часткової власності на квартиру і ОСОБА_4 не може вважатися добросовісним набувачем.

Приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків,

шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили. Про зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що: особа (особи) «використовувала/використовували право на зло»; наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чії права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів/умов безпосередньо залежить від дій іншої особи інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які «потерпають» від зловживання нею правом, або не перебувають); враховується правовий статус особи /осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин).

Способом захисту цивільних прав та інтересів може бути, зокрема, відновлення становища, яке існувало до порушення (пункт 4 частини другої статті 16 ЦК України).

У справі, що переглядається, очевидно, що учасники цивільних відносин (сторони договору купівлі-продажу від 26 червня 2018 року частки у праві спільної часткової власності на квартиру) «вживали право на зло», оскільки цивільно-правовий інструментарій (договір купівлі-продажу від 26 червня 2018 року) використовувався учасниками для унеможливлення звернення стягнення на частку ОСОБА_1 і зумовив для неї настання таких негативних наслідків.

Колегія суддів, вважає, що обраний ОСОБА_1 спосіб захисту (відновлення становища яке існувало до порушення, шляхом повернення частки в праві спільної часткової власності ОСОБА_2) передбачений пунктом 4 частини другої статті 16 ЦК України та є ефективним для захисту її порушеного права/інтересу у спірних правовідносинах.

За таких обставин, суди неправильно застосували норми матеріального права у частині позовних вимог про застосування, як способу цивільного захисту процедуру реституції, а саме – повернення майна частки у розмірі 1/3 у праві спільної часткової власності на квартиру ОСОБА_2, то судові рішення в цій частині підлягають скасуванню, з ухваленням нового рішення про задоволення цієї позовної вимоги.

Постанова КЦС ВС від 10 лютого 2021 року у справі № 754/5841/17: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94938438>.

2. Застосування конструкції фраздаторності до окремих договорів

Цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення (в тому числі, вироку).

Боржник (дарувальник), який відчужує майно на підставі безвідплатного договору на користь своєї матері після пред'явлення до нього позову банку про стягнення заборгованості, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки уклав договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора й направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом

КЦС ВС розглянув справу за позовом ПАТ «Піреус Банк МКБ» до ОСОБА_1, ОСОБА_2 про визнання недійсним договору дарування квартири, і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

між ПАТ «Піреус Банк МКБ» та ПрАТ «Креатив» укладено кредитний договір, для забезпечення виконання умов якого між ПАТ «Піреус Банк МКБ» та ОСОБА_1 укладено договір поруки.

Умови кредитного договору позичальником не виконувались, внаслідок чого банк звернувся до суду із позовом до поручителя про стягнення заборгованості за кредитним договором; рішенням суду стягнуто з ОСОБА_1 на користь ПАТ «Піреус Банк МКБ» заборгованість за кредитним договором.

Через місяць після відкриття провадження у цивільній справі про стягнення з ОСОБА_1 кредитної заборгованості, між ОСОБА_1 та ОСОБА_2, яка є його матір'ю, укладено договір дарування квартири.

На переконання банку, укладений правочин є фіктивним та таким, що порушує його законні права, оскільки дії сторін під час його укладення направлені не на реальне настання правових наслідків, обумовлених договором дарування, а на фіктивний перехід права власності на квартиру, з метою приховання цього майна від наступного звернення стягнення у рахунок виконання рішення суду про стягнення з поручителя грошових коштів, що є підставою для визнання договору дарування недійсним відповідно до статті 234 ЦК України.

ОЦІНКА СУДУ

Цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення (в тому числі, вироку).

Боржник (дарувальник), який відчужує майно на підставі безвідплатного договору на користь своєї матері після пред'явлення до нього позову банку про стягнення заборгованості, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами

стосовно кредитора, оскільки уклав договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Як наслідок, не виключається визнання договору недійсним, направленою на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України).

Вирішуючи питання про наявність підстав для визнання недійсним правочину внаслідок укладення договору, зміст якого суперечить ЦК України, Верховний Суд врахував, що: 1) відповідач відчужив майно після пред'явлення до нього позову про стягнення заборгованості; 2) майно відчужене на підставі безвідплатного договору; 3) майно відчужене на користь близького родича; 4) після відчуження спірного майна у відповідача відсутнє інше майно, за рахунок якого він може відповідати за своїми зобов'язаннями перед кредитором.

На переконання Верховного Суду, сукупність наведених обставин доводить той факт, що відповідач діяв недобросовісно, зловживаючи своїми цивільними правами на шкоду правам інших осіб, оскільки відчуження належного йому майна відбулося з метою уникнення звернення стягнення кредитором на його майно як боржника.

За висновками Верховного Суду, будь-який правочин, вчинений боржником у період настання у нього зобов'язання із погашення заборгованості перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним, має ставитися під сумнів у частині його добросовісності та набуває ознак фродаторного правочину.

При цьому, та обставина, що правочин із третьою особою, за яким боржник відчужив майно, реально виконаний, не виключає тієї обставини, що він направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника та, відповідно, може бути визнаний недійсним на підставі загальних засад цивільного законодавства.

Верховним Судом враховано, що на момент здійснення безоплатного відчуження спірного майна кредитне зобов'язання вважалось простроченим, його належне виконання не відбулося, а отже виникло право вимоги до поручителя основного боржника у зв'язку з його неплатоспроможністю.

Додатково Верховним Судом враховано, що ухвалою господарського суду у справі про банкрутство ТОВ «Креатив» порушено провадження, у справі розпочато ліквідаційну процедуру боржника.

Верховним Судом також враховано, що зазначення позивачем певної правової норми, наведеної у обґрунтуванні позову, не є визначальним при вирішенні судом питання про те, яким законом необхідно керуватися під час

вирішення спору, оскільки підставою позову визнаються обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги, у цьому випадку – укладення відповідачем договору з метою уникнення звернення стягнення кредитором на його майно як боржника.

Постанова КЦС ВС від 24 липня 2019 року у справі № 405/1820/17: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83387308>.

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір.

Застосування конструкції «франдаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дають змогу кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, належать: момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова / неринкова), наявність / відсутність оплати ціни контрагентом боржника

КЦС ВС розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 про визнання договору недійсним, і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Між ОСОБА_1 та ОСОБА_4 укладено договір позики, відповідно до якого він передав 250 000,00 доларів США, що підтверджено письмовою розпискою.

У зв'язку з невиконанням позичальником умов договору, у березні 2013 року він звернувся до суду з позовом до ОСОБА_4 та ОСОБА_2 (чоловік ОСОБА_4) про стягнення коштів, які були отримані ними для сімейних потреб. Рішенням суду на його користь стягнуто з відповідачів солідарно суму боргу.

Проте ОСОБА_2 перереєстрував право власності на належну йому на праві власності квартиру на ОСОБА_3 (сина ОСОБА_4 від попереднього шлюбу) шляхом укладення договору купівлі-продажу.

Позивач указував, що, ухиляючись від сплати боргу, ОСОБА_2, діючи недобросовісно та зловживаючи правом, уклав фіктивний правочин.

Рішенням районного суду у задоволенні позову відмовлено у зв'язку з недоведеністю фіктивності договору купівлі-продажу, оскільки оспорюваний договір є договором купівлі-продажу, отже він є відплатним, а не договором дарування, тому сама форма договору відчуження майна не вказує на передачу права власності для уникнення виконання рішення суду про стягнення боргу.

ОЦІНКА СУДУ

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції «франдаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має

певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника.

Звернувшись з апеляційною скаргою на рішення місцевого суду, позивач повторно подав клопотання про витребування від приватного нотаріуса доказів, зокрема, копії договору купівлі-продажу, який є предметом спору, пославшись на неможливість отримати його самостійно.

Проте на порушення вимог процесуального законодавства суд апеляційної інстанції вказане клопотання не розглянув. Крім того, апеляційний суд безпосередньо не дослідив оспорюваний правочин, який є предметом спору.

Суд апеляційної інстанції не врахував, що договір, який вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір; не перевірів доводів позивача про те, що цивільно-правовий договір (в тому числі й договір купівлі-продажу) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу.

Таким чином, Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду, а справу передав на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Постанова КЦС ВС від 7 жовтня 2020 року у справі № 755/17944/18: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92315178>.

Договір купівлі-продажу транспортних засобів, відповідно до якого боржник (юридична особа) відчужує майно (транспортні засоби) на користь свого учасника після пред'явлення до нього позову про стягнення заборгованості за ціною, нижчою за ринкову, є франдаторним. Такий боржник діє очевидно недобросовісно та зловживає правами, оскільки вчинив оспорювані договори, які порушують майнові інтереси кредитора і спрямовані на недопущення звернення стягнення на майно боржника

КЦС ВС розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ТОВ «Автобастіон», ОСОБА_2 про визнання договорів купівлі-продажу транспортних засобів недійсними, і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

13 червня 2016 року Бродівським районним судом Львівської області ухвалено рішення про стягнення з ТОВ «Автобастіон», зокрема, на користь ОСОБА_1 майнової шкоди, завданої пошкодженням автомобіля, матеріальної шкоди, завданої здоров'ю потерпілого, а також відшкодування моральної шкоди.

На підставі договорів купівлі-продажу ТОВ «Автобастіон» продав ОСОБА_2 транспортні засоби (два сідлові тягачі та причіп). Станом на день укладення договорів ОСОБА_2 був учасником ТОВ «Автобастіон».

На день ухвалення рішення суду коштів на рахунку підприємства не було, а тому рішення суду залишилося невиконаним. ОСОБА_1 просив суд визнати недійсними договори купівлі-продажу транспортних засобів, оскільки майно було реалізовано з метою ухилення від виконання судового рішення.

Суд першої інстанції, рішення якого залишено без змін апеляційним судом, відмовив у задоволенні позову, оскільки на момент укладення оспорюваних договорів рішення про стягнення матеріальної і майнової шкоди з підприємства ще не існувало. Укладаючи договори, підприємство реалізувало свої законні права власника транспортних засобів.

ОЦІНКА СУДУ

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції «франдаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відносяться: момент укладення договору; контрагент, з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника).

У справі, що переглядалася: очевидно, що сторони договорів купівлі-продажу транспортних засобів «вживали право на зло», оскільки цивільно-правовий інструментарій (оспорювані договори) використовувався для недопущення звернення стягнення на майно боржника; встановлені судами обставини дозволяють зробити висновок, що оспорювані договори є франдаторними, тобто вчиненими на шкоду кредитору.

До обставин, які дають змогу кваліфікувати оспорювані договори як франдаторні, належать:

1) **момент вчинення договорів** (після відкриття провадження, відмови у забезпеченні позову і до першого судового засідання у справі про стягнення коштів);

2) **контрагент, з яким боржник вчинив оспорювані договори** (ТОВ «Автобастіон» вчинило договори з особою, яка була його учасником на момент вчинення);

3) **ціна в оспорюваних договорах** (сідловий тягач продано за 15 000 грн; інший сідловий тягач – за 100 грн; причіп фургон – за 100 грн);

4) **боржник** (ТОВ «Автобастіон»), який відчужує транспортний засіб на користь свого учасника після пред'явлення до нього позову про стягнення заборгованості, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами, оскільки

вчинив оспорювані договори, які порушують майнові інтереси кредитора і спрямовані на недопущення звернення стягнення на майно боржника.

За таких обставин, суди дійшли неправильного висновку про відмову в задоволенні позовних вимог ОСОБА_1.

Постанова КЦС ВС від 19 травня 2021 року у справі № 693/624/19: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97103755>.

Кредитор, право вимоги якого виникло пізніше, навіть у разі, якщо його право вимоги «підкорене» умові чи строку, може оспорювати фrawdаторні оплатні договори.

У фrawdаторному оплатному договорі контрагентом боржника може бути інший його кредитор, право вимоги якого виникло раніше. Відповідно, в такому разі фrawdаторний договір вчиняється боржником для уникнення чи унеможливлення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди), а його контрагентом (іншим кредитором) – для створення переваг одного кредитора перед іншим, що очевидно нерозумно та відбувається всупереч принципу добросовісності

КЦС ВС розглянув справу за позовом ПАТ «Дніпрозв'язок» до ТОВ «Тененсі Груп», ОСОБА_1, ТОВ «Рент 3000» про визнання недійсним договору купівлі-продажу та скасування державної реєстрації, і прийняла постанову, в якій зазначила таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Рішенням господарського суду задоволений позов ПАТ «Дніпрозв'язок» до ТОВ «Тененсі Груп» про стягнення заборгованості.

ПАТ «Дніпрозв'язок» з метою виконання рішення господарського суду пред'явило до виконання виконавчий лист приватному виконавцю, яким відкрито виконавче провадження.

Під час ознайомлення з матеріалами виконавчого провадження ПАТ «Дніпрозв'язок» стали відомі обставини, які перешкоджають належному виконанню вищезазначеного рішення суду, а саме, що ТОВ «Тененсі Груп» продало нежитлове приміщення фізичній особі ОСОБА_1, яка, в свою чергу, будучи учасником ТОВ «Рент 3000», внесла вище зазначене нерухоме майно до статутного капіталу ТОВ «Рент 3000».

Отже, ТОВ «Тененсі Груп» уклало договір купівлі-продажу нежитлового приміщення саме після виникнення у нього заборгованості перед ПАТ «Дніпрозв'язок» за липень 2018 року, а отже на момент укладення договору купівлі-продажу відповідач переслідував єдину мету – уникнення виконання майнового зобов'язання. Продаж нерухомого майна робить неможливим виконання рішення суду. Зазначене нежитлове приміщення було єдиним майном ТОВ «Тененсі Груп», за рахунок якого можна було погасити борг перед позивачем.

Відмовляючи у задоволенні позову, апеляційний суд зазначив, що оспорюваний договір купівлі-продажу нежитлового приміщення, був укладений між ТОВ «Тененсі Груп» та ОСОБА_1 18 липня 2018 року. З досудовою вимогою до відповідача ТОВ «Тененсі Груп» про виплату заборгованості за договором оренди ПАТ «Діпрозв'язок» звернулося майже через три місяці після укладення оспорюваного договору, а з позовом до господарського суду м. Києва майже через п'ять місяців після укладення оспорюваного договору. Відтак, на момент укладення оспорюваного договору купівлі-продажу у ПАТ «Діпрозв'язок» були відсутні претензії до ТОВ «Тененсі Груп» за договором оренди про стягнення боргу у зв'язку з неналежним виконанням умов договору оренди.

ОЦІНКА СУДУ

Апеляційний суд не врахував, що: приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення фраздаторного договору) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили; застосування конструкції «фраздаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредиторю. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника).

Апеляційний суд не звернув увагу, що кредитор, право вимоги якого виникло пізніше, навіть у разі, якщо його право вимоги «підкорене» умові чи строку, може оспорювати фраздаторні оплатні договори. У фраздаторному оплатному договорі контрагентом боржника може бути інший його кредитор, право вимоги якого виникло раніше. Відповідно в такому разі фраздаторний договір вчиняється боржником для уникнення чи унеможливлення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди), а його контрагентом (іншим кредитором)- для створення переваг одного кредитора перед іншим, що очевидно нерозумно та відбувається всупереч принципу добросовісності.

Окрім того, як свідчить аналіз матеріалів справи: у суді першої інстанції ОСОБА_1 не заперечувала обізнаності про наявність боргу на момент вчинення оспорюваного договору купівлі-продажу; у відзиві на позов ТОВ «Рент 3000» вказувало про те, що ОСОБА_1 була кредитором ТОВ «Тененсі Груп» та рішенням суду стягнуто з ТОВ «Тененсі Груп» на користь ОСОБА_1 заборгованість за Договором позики.

Апеляційний суд вказаних обставин не перевірів, а тому зробив передчасний висновок про відмову в задоволенні позовної вимоги про визнання

недійсним договору купівлі-продажу нежитлового приміщення, укладеного між ТОВ «Тененсі Груп» та ОСОБА_1, (громадський будинок літ. «К»).

Постанова КЦС ВС від 12 квітня 2023 року у справі № 754/18852/21: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110175637>.

Рішення суду про визнання договору дійсним при недодержанні сторонами вимоги про його нотаріальне посвідчення «зцілює» тільки таку ваду, як відсутність нотаріального посвідчення договору.

Відповідно, не виключається визнання недійсним договору, який був визнаний дійсним унаслідок відсутності його нотаріального посвідчення, як такого, що вчинений на шкоду кредитору (франдаторний договір)

КЦС ВС розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, третя особа – КП «Рівненське міське бюро технічної інвентаризації», про визнання правочину недійсним та скасування державної реєстрації, і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Вироком суду ОСОБА_2 визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого частиною четвертою статті 190 КК України, з призначенням покарання у вигляді позбавлення волі та конфіскації майна; задоволено цивільний позов ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення шкоди.

Водночас ОСОБА_2 і ОСОБА_3 уклали у простій письмовій формі договір купівлі-продажу виробничого приміщення.

Рішенням суду позов ОСОБА_3 до ОСОБА_2 про визнання дійсним цього договору купівлі-продажу виробничого приміщення та визнання права власності на приміщення задоволено.

У зв'язку з цим позивач просив визнати недійсним (фіктивним) договір купівлі-продажу нерухомого майна, укладений між відповідачами в простій письмовій формі, та скасувати реєстрацію права власності на виробниче приміщення.

У цій справі суд першої інстанції визнав недійсним договір купівлі-продажу виробничого приміщення, оскільки на час вчинення договору воно було арештоване.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та відмовив у задоволенні позову, оскільки договір визнаний дійсним в іншому провадженні, виконано умови договору, отже він не є фіктивним.

ОЦІНКА СУДУ

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції франдаторності при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору.

Тлумачення статті 220 ЦК України свідчить про те, що рішення суду про визнання договору дійсним при недодержанні сторонами вимоги про його нотаріальне посвідчення «зцілює» тільки таку ваду, як відсутність нотаріального посвідчення договору. І, відповідно, не виключається визнання недійсним договору, який був визнаний дійсним внаслідок відсутності його нотаріального посвідчення, як такого, що вчинений на шкоду кредитору (франдаторний договір).

Приватноправовий інструментарій (зокрема, визнання договору дійсним внаслідок відсутності його нотаріального посвідчення) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду, а рішення суду першої інстанції про визнання договору недійсним змінено, викладено його мотивувальну частину в редакції цієї постанови.

Постанова КЦС ВС від 18 листопада 2020 року у справі № 569/6427/16: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93053362>.

3. Односторонній правочин як франдаторний

Правочином, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним правочином), може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин.

Застосування конструкції «франдаторність» при односторонньому правочині має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, які дають змогу кваліфікувати односторонній правочин як такий, що вчинений на шкоду кредиторів. До таких обставин, зокрема, належить те, що внаслідок вчинення одностороннього правочину відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна.

Видача довіреності не може бути кваліфікована як правочин, що вчинений на шкоду кредитору (франдаторний правочин)

КЦС ВС розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу про визнання довіреності недійсною, і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

В провадженні Макарівського районного суду Київської області перебуває цивільна справа за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, предметом якої є зобов'язання ОСОБА_2 здійснити розрахунки за договором купівлі-продажу частки в статутному капіталі ТОВ «Торговий дім «Камілла».

Водночас ОСОБА_2 видав на ім'я ОСОБА_3 довіреність, якою уповноважив її у тому числі розпоряджатися належним йому майном, на підставі якої між

ОСОБА_3 та ОСОБА_5 протягом лютого-травня 2015 року було укладено дев'ять договорів дарування земельних ділянок та квартир, належних ОСОБА_2.

Позивач просив суд визнати недійсною довіреність, за якою повірений від імені боржника ОСОБА_3 подарував його майно (земельні ділянки та квартири) третій особі. ОСОБА_1 вважав указану довіреність фіктивною, оскільки єдиною метою її видачі було ухилення боржником від виконання цивільно-правових зобов'язань.

ОЦІНКА СУДУ

Правочином, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним правочином), може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин. Застосування конструкції «франдаторності» при односторонньому правочинові має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, які дозволяють кваліфікувати односторонній правочин як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема відноситься те, що внаслідок вчинення одностороннього правочину відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна.

У справі, що переглядалася, позивач посилався на те, що на підставі оспорюваної довіреності було укладено правочини щодо відчуження нерухомого майна відповідача з метою уникнення звернення стягнення на таке майно, чим порушено права ОСОБА_1 як кредитора відповідача.

Позивач пов'язував порушення своїх прав як кредитора саме з укладеними договорами дарування земельних ділянок та квартир, у результаті яких ОСОБА_2 відчужив майно, на яке можна звернути стягнення в порядку примусового виконання судового рішення.

Крім того, не пред'явлено вимог про визнання недійсними договорів дарування земельних ділянок та квартир; видача відповідачем оспорюваної довіреності не може бути кваліфікована як правочин, що вчинений на шкоду кредитору.

Верховний Суд зауважив, що вимога про визнання недійсною оспорюваної довіреності є неефективним способом захисту і в її задоволенні необхідно відмовити саме з цієї підстави. Проте суди відмовили в задоволенні позовних вимог у зв'язку з їх необґрунтованістю, а тому судові рішення змінено в мотивувальній частині.

Постанова КЦС ВС від 24 лютого 2021 року у справі № 757/33392/16: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213197>.

4. Застосування фраздаторності при вчиненні шлюбного договору

Подружжя, яке домовляється в шлюбному договорі про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України після настання строку повернення позики чи пред'явлення позову про стягнення боргу, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки такий договір спрямований на недопущення звернення стягнення на майно боржника чи зменшення обсягу майна боржника

06 вересня 2023 року КЦС ВС розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3 про визнання шлюбного договору недійсним.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Відповідачі з 1993 року до червня 2019 року перебували у зареєстрованому шлюбі.

Згідно з розпискою ОСОБА_2 позичив у ОСОБА_1 грошові кошти, які зобов'язався повернути до 31 березня 2019 року.

18 березня 2019 року між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 було укладено договір позики, за умовами якого строк повернення позики не пізніше 18 червня 2019 року.

У квітні 2019 року між ОСОБА_2 та ОСОБА_3 укладений шлюбний договір.

Відповідно до пунктів 2, 3 шлюбного договору дружині на праві особистої приватної власності належить квартира, дві земельні ділянки, об'єкт незавершеного будівництва та гаражний бокс, чоловікові на праві особистої приватної власності належить усе інше майно, що зареєстроване на його ім'я.

Позивач вважав, що шлюбний договір між відповідачами укладено з метою унеможливлення задоволення його вимог, як стягувача, за рахунок майна, що арештовано в інших судових процесах. На момент укладення шлюбного договору відповідачі були обізнані про борг та судові процеси про стягнення з них заборгованості, яка може бути погашена за рахунок нерухомого майна, та усвідомлювали, що строк виконання зобов'язань за одним із договорів позики вже настав, за іншим скоро настане. Відповідачі умисно та узгоджено, з метою унеможливити виконання рішення суду про стягнення заборгованості та поновлення порушених прав ОСОБА_1 здійснили фіктивне розірвання шлюбу та уклали фіктивний шлюбний договір.

ОЦІНКА СУДУ

У статті 60 СК України закріплено принцип спільності майна подружжя.

Сторони шлюбного договору мають можливість домовитися про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України. При цьому майно, набуте за час шлюбу, належатиме кожному з подружжя на праві приватної власності (роздільне майно).

Шлюбний договір як приватно-правова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками приватних відносин, покликаний забезпечити регулювання приватних відносин та має бути направлений на встановлення,

зміну або припинення приватних прав та обов'язків. Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення шлюбного договору не для регулювання цивільних відносин та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

У цій справі суди встановили, що на момент укладення оспорюваного шлюбного договору у ОСОБА_2 існували зобов'язання перед ОСОБА_1 щодо погашення позики.

При відмові у задоволенні позову суд першої інстанції виходив з того, що оспорюваний договір не є фіктивним, а тому відсутні підстави для визнання його недійсним.

Верховний Суд вказав, що **договором, який вчиняється на шкоду кредитору (франдаторним договором), може бути й шлюбний договір. Застосування конструкції «франдаторності» при вчиненні шлюбного договору має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати такий договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення шлюбного договору; те, що внаслідок вчинення шлюбного договору відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна боржника (наприклад, подружжя про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України).**

Подружжя, яке домовляється в шлюбному договорі про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України, після настання строку повернення позики чи пред'явлення позову про стягнення боргу, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки оспорюваний договір направлено на недопущення звернення стягнення на майно боржника чи зменшення обсягу майна боржника.

За таких обставин, апеляційний суд зробив передчасний висновок, що оспорюваний шлюбний не є франдаторним, тобто, таким, що вчиненим на шкоду кредитору ОСОБА_1. Тому постанову суду апеляційної інстанції належить скасувати, а справу направити на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Постанова КЦС ВС від 6 серпня 2023 року у справі № 755/3563/21: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396036>.

5. Інші фраздаторні конструкції

Учасники цивільних відносин не можуть на рівні того чи іншого договору (в тому числі й мирової угоди) здійснювати кваліфікацію певного договору як недійсного (нікчемного чи оспорюваного), визначати правові наслідки нікчемності правочину, домовлятися про застосування реституції. За домовленістю сторін можуть змінюватися тільки правові наслідки оспорюваного правочину. За своєю суттю застосування конструкції недійсності акта та/або реституції не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим.

Приватноправовий інструментарій (зокрема, затвердження мирової угоди із застосуванням реституції, визнання недійсним акта) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. При цьому в разі використання приватноправового інструментарію не для захисту цивільних прав та інтересів, а для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу судові рішення стосується прав та/або інтересів кредитора

27 жовтня 2021 року КЦС ВС розглянув справу за позовом ОСОБА_1 та ОСОБА_2 до ОСОБА_3 та ОСОБА_4 про визнання недійсним договору купівлі-продажу і державного акта на право власності на земельну ділянку.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Сторони у справі подали до суду мирову угоду, за умовами якої дійшли згоди про те, договір купівлі-продажу житлового будинку, укладений між ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3, визнається недійсним. Державний акт на право власності на земельну ділянку, виданий ОСОБА_3 на підставі рішення Коломийської міської ради, визнається недійсним. У порядку реституції позивачам повертається у власність будинок і земельна ділянка у таких пропорціях: ОСОБА_2 – 39/100 частин, ОСОБА_1 – 61/100 частина. За дітьми відповідачів та внуком зберігається право проживання в будинку протягом трьох років з дня підписання мирової угоди. Позивачі відмовилися від будь-яких вимог майнового та немайнового характеру щодо відповідачів. Позивачі передали ОСОБА_3 оригінали всіх існуючих боргових розписок, що підписані ОСОБА_4 та ОСОБА_3.

Місцевий суд провадження у справі закрит, скасував арешт житлового будинку, визнав мирову угоду сторін у справі, зазначивши, що мирова угода не суперечить вимогам закону і не порушує права та законні інтереси інших громадян та держави.

ТОВ «Галицька торгова компанія» як кредитор ОСОБА_4 звернувся з апеляційною скаргою, оскільки таке рішення ухвалене без врахування майнових інтересів ТОВ як кредитора.

Апеляційний суд закриття апеляційне провадження за апеляційною скаргою представника ТОВ «Галицька торгова компанія» на ухвалу місцевого суду про затвердження мирової угоди, керуючись тим, що у ТОВ «Галицька торгова компанія» відсутнє порушене суб'єктивне право чи майновий інтерес, оскільки за результатом розгляду спору не вирішено питання про їх права та обов'язки.

ОЦІНКА СУДУ

Аналіз пункту 3 частини першої статті 362 ЦПК України у редакції, чинній на момент постановлення оскарженої ухвали апеляційного суду, дозволяє дійти висновку про те, що ця норма визначає коло осіб, які наділені процесуальним правом на апеляційне оскарження судового рішення і які поділяються на дві групи – учасники справи, а також особи, які участі у справі не брали, але судові рішення стосується їх прав, інтересів та (або) обов'язків. У разі подання апеляційної скарги особою, яка не брала участі у справі, і апеляційний суд встановлює, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи не вирішувалося, апеляційне провадження підлягає закриттю, а рішення суду першої інстанції не має переглядатися по суті. У разі використання приватноправового інструментарію не для захисту цивільних прав та інтересів, а для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з-під арешту в публічних відносинах або створення преюдиційного рішення суду для публічних відносин, судові рішення стосується прав, інтересів та (або) обов'язків відповідного державного органу, покликаного захищати інтереси держави у відповідних відносинах.

У справі, що переглядалася, апеляційний суд при закритті апеляційного провадження вважав, що у ТОВ «Галицька торгова компанія» відсутнє порушене суб'єктивне право чи майновий інтерес, оскільки за результатом розгляду спору не вирішено питання про їх права та обов'язки. Разом із цим при обґрунтуванні права на апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції ТОВ «Галицька торгова компанія» зазначала, що суд першої інстанції постановив ухвалу без врахування майнових інтересів як кредитора згідно з рішенням Господарського суду Івано-Франківської області від 31 серпня 2011 року, яке набрало законної сили, ОСОБА_4 є боржником ТОВ «Галицька торгова компанія».

Апеляційний суд не врахував, що недійсність договору як приватноправова категорія покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. Учасники цивільних відносин не можуть на рівні того чи іншого договору (в тому числі, й мирової угоди) здійснювати кваліфікацію певного договору як недійсного (нікчемного чи оспорюваного), визначати правові наслідки нікчемності правочину, домовлятися про застосування реституції. За домовленістю сторін можуть змінюватися тільки правові наслідки оспорюваного правочину. По своїй суті застосування конструкції недійсність акта та/або реституції не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим.

Апеляційний суд не звернув уваги на те, що у разі використання приватноправового інструментарію не для захисту цивільних прав та інтересів, а для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу, судові рішення стосується прав та/або інтересів кредитора.

За таких обставин апеляційний суд не перевіряв доводи апеляційної скарги та зробив неправильний висновок про закриття апеляційного провадження.

Постанова КЦС ВС від 27 жовтня 2021 року у справі № 346/6034/13-ц:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100704340>.

6. Право державного / приватного виконавця оспорювати фrawdаторний правочин

Відсутність у виконавця окремо визначеного повноваження звертатися до суду із позовною заявою про оспорення фrawdаторного правочину, вчиненого боржником на шкоду кредитору, не повинна перешкоджати реалізації права цього кредитора на виконання судового рішення.

Покладення тягаря щодо повернення майна боржника (спонукання до оспорення фrawdаторного правочину, тобто ініціювання наступних судових процесів) на кредитора, який уже виграв попередній судовий процес щодо стягнення суми боргу і правомірно очікує від держави вчинення всіх можливих дій на забезпечення виконання судового рішення компетентними органами, нівелює сутність конституційного права кредитора на судовий захист та суперечить положенням статей 3, 8, частин першої, другої статті 55, частин першої, другої статті 129-1 Конституції України.

Повноваження виконавця на звернення з позовною заявою про визначення частки майна боржника в майні, яким він володіє спільно з іншими особами, в порядку позовного провадження є повноваженням звертатися до суду в інтересах інших осіб (частина друга статті 4, частина четверта статті 42 ЦПК України), в тому числі за позовом про визнання недійсним правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна (оспорення фrawdаторного правочину)

ВП ВС розглянула справу за поданням Шевченківського ВДВС м. Львова ГТУЮ у Львівській області, заінтересовані особи: ОСОБА_1 (боржник), ОСОБА_2 (стягувач), ОСОБА_3, про визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами, і прийняла постанову, в якій зазначила таке:

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

На виконанні у Шевченківському ВДВС м. Львів ГТУЮ у Львівській області перебуває виконавче провадження з виконання виконавчого листа, виданого 23 квітня 2013 року Шевченківським районним судом м. Львова, про стягнення

з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 грошової компенсації виділеного позивачу майна.

Станом на 12 лютого 2019 року борг не сплачений, боржник не вживає заходів для сплати боргу.

Боржник – ОСОБА_1 з 09 жовтня 2010 року перебуває у зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_3.

26 липня 2017 року між ОСОБА_3 та ОСОБА_1 укладено шлюбний договір, за умовами якого нерухоме та рухоме майно, яке підлягає державній реєстрації, особисті майнові права, які були придбані під час шлюбу або будуть набуті за час шлюбу, вважаються особистою приватною власністю того з них, на чие ім'я вони придбані або зареєстровані, і розпорядження таким майном і особистими майновими правами здійснюється власником на власний розсуд і не потребує згоди на це другого подружжя.

Згідно з інформаційною довідкою з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно від 12 лютого 2019 року ОСОБА_3 на праві приватної власності належить будівля компресорної літ. «Д». 1/2 частка цього майна може бути визначена за ОСОБА_1, виходячи із рівності часток у спільній сумісній власності, та в подальшому реалізована з метою примусового виконання рішення суду.

З огляду на викладене, Шевченківський ВДВС м. Львів ГТУЮ у Львівській області звернувся до суду із поданням про визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами (спільна сумісна власність подружжя).

ОЦІНКА СУДУ

Відповідно до положень частини четвертої статті 9 Закону України «Про виконавче провадження» укладення протягом строку, зазначеного в частині третій цієї статті, правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна, є підставою для визнання такого правочину недійсним.

Правочин, вчинений боржником у період виникнення у нього зобов'язання із погашення заборгованості перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним, має ставитися під сумнів у частині його добросовісності та набуває ознак фrawdаторного правочину як такого, що вчинений боржником на шкоду кредиторам.

Між тим, фrawdаторний правочин укладається боржником у період проведення виконавчого провадження з метою виведення свого майна з-під стягнення.

Розгляд подання державного чи приватного виконавця за правилами статті 443 ЦПК України не забезпечує учасникам судового провадження дієву, реальну можливість надання суду своїх доказів та аргументів, як того вимагає пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод за наявності спору про право.

Тому Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку про те, що стаття 443 ЦПК України підлягає застосуванню виключно за відсутності спору про право.

Виконавець вправі звернутися до суду з поданням про визначення частки майна боржника в майні, яким він володіє спільно з іншими особами, незалежно від того, чи відсутній спір про право, чи він наявний. Водночас в останньому випадку виконавець звертається з таким позовом в порядку позовного провадження.

В аспекті гарантування на конституційному рівні права кожного на судовий захист та забезпечення державою виконання судового рішення **відсутність у виконавця окремо визначеного повноваження звертатися до суду із позовною заявою про оспорення фродаторного правочину, вчиненого боржником на шкоду кредитору, не повинна перешкоджати реалізації права цього кредитора на виконання судового рішення.**

Покладення тягаря щодо повернення майна боржника (спонукання до оспорення фродаторного правочину, тобто ініціювання наступних судових процесів) на кредитора, який уже виграв попередній судовий процес щодо стягнення суми боргу і правомірно очікує від Держави вчинення усіх можливих дій на забезпечення виконання судового рішення компетентними органами, нівелює сутність конституційного права кредитора на судовий захист та суперечить положенням статей 3, 8, частин першої, другої статті 55, частин першої, другої статті 129-1 Конституції України.

Обов'язок ініціювання будь-якого наступного судового процесу з метою виконання попереднього судового рішення Законом України «Про виконавче провадження» покладено на компетентні органи, уповноважені Державою на забезпечення виконання судових рішень, а не на кредитора, який правомірно очікує від Держави належного виконання остаточного судового рішення про стягнення боргу.

Повноваження виконавця на звернення з позовною заявою про визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами, в порядку позовного провадження є повноваженням звертатися до суду в інтересах інших осіб (частина друга статті 4, частина четверта статті 42 ЦПК України), в тому числі за позовом про визнання недійсним правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна (оспорення фродаторного правочину).

Спір про визначення частки майна боржника в майні, яким він володіє спільно з іншими особами, є спором між боржником і іншими співвласниками майна. Після відкриття провадження за позовною заявою виконавця про визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами, боржник набуває статусу позивача (абзац перший частини п'ятої статті 56 ЦПК України).

За наявності спору щодо визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами, його вирішення судом не є вирішенням процесуального питання, а є вирішенням матеріального спору. Такий спір може виникати, зокрема, тоді, коли відповідно до частини першої статті 368 ЦК України майно належить двом або більше особам на праві спільної власності без визначення часток кожного з них у праві власності (право спільної сумісної власності).

Такий спір має бути вирішений судом у порядку позовного провадження. Тому заява про визначення частки майна боржника у спільному майні за наявності спору, подана до суду виконавцем, незалежно від її назви (позовна заява, подання) за своєю суттю є саме позовною заявою. Особа, яка є стверджуваним співвласником майна боржника у такому спорі, є стороною у спорі, якій має бути забезпечена можливість користуватися всіма правами, якими наділений відповідач відповідно до закону. Лише в цьому разі буде забезпечене право такої особи на справедливий суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У справі, що переглядається, Шевченківський відділ державної виконавчої служби м. Львова Головного територіального управління юстиції у Львівській області звернувся до суду для вирішення питання про визначення частки майна боржника у майні, яким, на думку заявника, боржник володіє спільно з іншою особою - ОСОБА_3. Водночас остання заперечує належність майна на праві спільної сумісної власності їй і боржнику, вважає себе єдиною власницею спірного майна.

Отже, у цій справі наявний спір про право. Такий спір вирішується в позовному провадженні, а не в межах справи, в якій вирішено інший спір між боржником і стягувачем, тобто не в порядку розділу VI «Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень інших органів (посадових осіб)» ЦПК України.

Постанова ВП ВС від 8 червня 2022 року у справі № 2-591/11: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110382>.

7. Наслідки недійсності фродаторного правочину

Встановлення фродаторності договору є достатньою та самостійною підставою визнання його недійсним та застосування наслідків його недійсності.

Належним способом захисту права / інтересу кредитора за вимогою про повернення сторін у первісний стан, тобто відновлення становища, яке існувало до порушення (пункт 4 частини другої статті 16 ЦК України), є повернення відповідного майна боржнику, і для такого повернення

оспорювання наступних правочинів (реєстраційних дій) щодо цього майна не вимагається

КЦС ВС розглянув справу за позовом ОСОБА_1 та ОСОБА_2 до ОСОБА_3, приватного нотаріуса Тимофєєвої О. В., ТОВ «ИРИС», приватного нотаріуса Підлісної І. В. про визнання договорів купівлі-продажу житлового будинку з надвірними будівлями та земельної ділянки недійсними внаслідок їх фіктивності, повернення сторін договорів у первісний стан та скасування державної реєстрації прав на нерухоме майно, і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ОСОБА_3 вироком суду визнано винним за частиною другою статті 286 КК України і призначено покарання, стягнуто з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_1 та ОСОБА_2 у відшкодування шкоди. Внаслідок ДТП, що сталася з вини ОСОБА_3, загинула ОСОБА_7, батьками якої є позивачі.

Після набрання чинності вироком суду відкрито виконавче провадження, де ОСОБА_3 є боржником, а ОСОБА_2 та ОСОБА_1 – стягувачами.

На час вчинення ДТП ОСОБА_3 був приватним підприємцем і займався торгівлею на ринках міста Харкова, мав у власності земельні ділянки, а також два будинки.

Через два тижні після ДТП за договором купівлі-продажу ОСОБА_3 передав у власність ТОВ «ВІВАТ» спірні житловий будинок з надвірними будівлями та земельну ділянку.

Звертаючись з позовом, позивачі вважали, що ОСОБА_3 прискорено відчужував своє майно з метою невідшкодування шкоди потерпілим, передбачаючи негативні наслідки для себе у випадку виконання в майбутньому судового рішення шляхом звернення стягнення на це майно, ним переслідувалась мета унеможливити або відтермінувати відшкодування у подальшому шкоди потерпілим.

ОЦІНКА СУДУ

Відповідно до змісту статті 234 ЦК України фіктивним є правочин, який вчинено без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином. Фіктивний правочин визнається судом недійсним.

Суд першої інстанції проаналізувавши надані учасниками справи докази, оцінивши належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності, зробив обґрунтовані висновки, що відчуження ОСОБА_3 житлового будинку та земельної ділянки мало місце через декілька днів після ДТП, внаслідок якого загинула дочка позивачів; укладення оспорюваних договорів унеможливило стягнення грошових коштів з ОСОБА_3 на виконання вироку суду, яким ОСОБА_3 визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого частиною другою статті 286 КК України, та стягнуто на користь ОСОБА_1 та ОСОБА_2 відшкодування шкоди по 259 200 грн кожному; боржник та пов'язані з ним особи – керівники

та учасники ТОВ «ВІВАТ» та ТОВ «ІРИС» діяли очевидно недобросовісно та зловживали правами стосовно позивачів (кредиторів). Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

За таких обставин висновок суду першої інстанції про наявність підстав для визнання оспорюваного договору купівлі-продажу житлового будинку з надвірними будівлями та земельною ділянкою недійсним на підставі статей 3, 13, 203, 215 ЦК України, як вчиненого на шкоду кредиторам (франдаторним договором), є правильним.

Апеляційний суд зазначених висновків суду першої інстанції не спростував, не врахував доводи позивачів та підстави заявлених ними вимог, зокрема, що згідно частини третьої статті 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах, приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди). Обставина укладення ОСОБА_3 попереднього договору купівлі-продажу майна з ОСОБА_10, відповідно наміри відчужити майно до ДТП, яка сталася не пливає на висновки суду першої інстанції про те, що після ДТП у правовідносинах з учасниками цієї справи та укладаючи оспорювані договори відповідачі діяли очевидно недобросовісно та зловживали правами стосовно позивачів. Разом із тим апеляційний суд правильно вказав, що підстав вважати зазначені правочини фіктивними немає, оскільки обставини справи свідчать про вчинення набувачами нерухомого майна дій щодо розпорядження ним.

Тому суд першої інстанції зробив помилковий висновок про фіктивність договорів. При цьому встановлення франдаторності договору є достатньою та самостійною підставою визнання його недійсним та застосування наслідків його недійсності.

Крім того, позивачі просили застосувати наслідки визнання договору купівлі-продажу недійсними шляхом повернення сторін в первісний стан.

Такими наслідками позивач вважав скасування державної реєстрації прав власності на нерухоме майно за його набувачами (ТОВ «ВІВАТ» та ТОВ «ІРИС»), з чим погодився суд першої інстанції.

Разом з тим суд першої інстанції не врахував, що у спірних правовідносинах та за встановлених обставин справи **ефективним способом захисту права/інтересу кредитора за вимогою про повернення сторін в первісний стан, тобто відновлення становища яке існувало до порушення (пункт 4 частини другої статті 16 ЦК України), є повернення відповідного майна боржнику і для такого повернення оспорювання наступних правочинів (реєстраційних дій) щодо цього майна не вимагається.**

Постанова КЦС ВС від 18 травня 2022 року у справі № 643/15604/17: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104443478>.

Недійсність фраздаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні має гарантувати інтереси кредитора (кредиторів) «через можливість доступу до майна боржника», навіть і того, що перебуває в інших осіб.

Державна реєстрація транспортного засобу на відміну від державної реєстрації прав на нерухомість не має правотвірного характеру; належним способом захисту кредитора є відновлення становища, яке існувало до порушення (пункт 4 частини другої статті 16 ЦК України), і для повернення майна боржнику оспорювання наступних правочинів (реєстраційних дій) щодо цього майна не вимагається.

КЦС ВС розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, регіонального сервісного центру Головного сервісного центру Міністерства внутрішніх справ в Київській області, про визнання договорів недійсними, скасування реєстрації та зобов'язання вчинити дії, і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Ухвалою районного суду від 14 квітня 2016 року у справі № 638/5995/16-ц в порядку забезпечення позову ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення заборгованості накладено арешт на квартиру та три транспортні засоби.

Регіональним сервісним центром на транспортні засоби накладені обмеження на проведення реєстраційних дій.

Рішенням суду від 04 жовтня 2017 року в справі № 638/5995/16-ц з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 стягнуто заборгованість за договором позики.

Водночас 13 квітня 2018 року між ОСОБА_2, від імені якого діяв представник на підставі довіреності, та ОСОБА_3 укладений договір купівлі-продажу транспортного засобу, за яким останній набув право власності на автомобіль PORSCHE PANAMERA.

27 квітня 2018 року на виконання рішення в справі № 638/5995/16-ц старшим державним виконавцем винесено постанову про відкриття виконавчого провадження та накладено арешт на все майно боржника ОСОБА_2, в тому числі транспортний засіб PORSCHE PANAMERA.

В подальшому 15 травня 2018 року на підставі заяви ОСОБА_3 вищезазначений автомобіль зареєстровано за ОСОБА_4.

Позивач вважав, що ОСОБА_2 знав про накладення арешту відповідно до ухвали суду, а тому просив визнати недійсними договори купівлі-продажу автомобіля від 13 квітня 2018 року та 15 травня 2018 року недійсними, скасувати реєстрацію транспортного засобу.

ОЦІНКА СУДУ

Недійсність договору як приватно-правова категорія, покликана не допускати або прискіпати порушення приватних прав та інтересів або ж їх відновлювати. До правових наслідків недійсності правочину належить те, що він не створює юридичних наслідків.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 03 липня 2019 року у справі № 369/11268/16-ц зроблено висновок, що позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України.

Боржник, проти якого ухвалено судове рішення про стягнення коштів та відкрито виконавче провадження, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки укладений договір купівлі-продажу від 13 квітня 2018 року автомобіля PORSCHE PANAMERA порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом;

Апеляційний суд встановив, що при відчуженні транспортного засобу ОСОБА_2 діяв очевидно недобросовісно та зловживав правами, у зв'язку з чим договір купівлі-продажу містить ознаки фродаторності; відчуження спірного автомобіля PORSCHE PANAMERA фактично відбулося під час дії накладеного на нього обтяження.

За таких обставин, апеляційний суд зробив обґрунтований висновок про визнання недійсним оспорюваного договору купівлі-продажу від 13 квітня 2018 року.

Аргумент касаційної скарги про те, що договір купівлі-продажу від 13 квітня 2018 року кваліфікований апеляційним судом як фіктивний (стаття 234 ЦК), касаційний суд відхиляє, оскільки Велика Палата Верховного Суду у справі № 369/11268/16-ц сформулювала підхід, за яким допускається кваліфікація фродаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні як: фіктивного (стаття 234 ЦК України); такого, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом (статті 3, 13 ЦК України); такого, що порушує публічний порядок (частини перша та друга статті 228 ЦК України). Пославшись на висновок Великої Палати Верховного Суду, апеляційний суд зробив висновок про кваліфікацію оспорюваного договору від 13 квітня 2018 року як такого, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом (статті 3, 13 ЦК України).

Необхідно розмежовувати конкурсне оспорювання та позаконкурсне оспорювання фраздаторних правочинів.

Недійсність фраздаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні має гарантувати інтереси кредитора (кредиторів) «через можливість доступу до майна боржника», навіть і того, що знаходиться в інших осіб.

Метою позаконкурсного оспорювання є повернення майна боржнику задля звернення на них стягнення, тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення фраздаторного правочину (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 05 квітня 2023 року в справі № 523/17429/20 (провадження № 61-2612св23).

Метою позаконкурсного оспорювання є повернення майна боржнику задля звернення на них стягнення, тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення фраздаторного правочину. **Належним способом є відновлення становища яке існувало до порушення (пункт 4 частини другої статті 16 ЦК України), і для повернення майна боржнику оспорювання наступних правочинів (реєстраційних дій) щодо цього майна не вимагається** (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 12 квітня 2023 року в справі № 161/12564/21 (провадження № 61-10546св22).

При задоволенні позовних вимог про скасування реєстрації транспортного засобу за ОСОБА_4 апеляційний суд вважав, що існують підстави для задоволення цих позовних вимог.

Апеляційний суд не врахував, що державна реєстрація транспортного засобу, на відміну від нерухомості, не має правотвірного характеру; належним способом захисту кредитора є відновлення становища яке існувало до порушення (пункт 4 частини другої статті 16 ЦК України), і для повернення майна боржнику оспорювання наступних правочинів (реєстраційних дій) щодо цього майна не вимагається. Тому в задоволенні позовних вимог, пред'явлених до ОСОБА_4, належало відмовити саме з цієї підстави. Апеляційний суд помилково позовні вимоги в цій частині задовольнив. Натомість суд першої інстанції зробив обґрунтований висновок про відмову в їх задоволенні, проте помилився щодо мотивів такої відмови, в зв'язку з чим постанова апеляційного суду в цій частині підлягає скасуванню, а рішення суду - зміні з викладенням його мотивувальної частини в редакції цієї постанови.

Постанова КЦС ВС від 13 вересня 2023 року у справі № 638/9047/19: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113527002>.

Рішення суду про відновлення становища, яке існувало до порушення, шляхом повернення частки у праві спільної часткової власності є підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно запису про державну реєстрацію права за боржником

КЦС ВС розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 про визнання договорів недійсними, і прийняв постанову, в якій зазначив таке.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Вироком суду від 16 липня 2020 року ОСОБА_2 визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого частиною першою статті 286 КК України, та призначено покарання у вигляді обмеження волі на строк 1 рік, із позбавленням права керування транспортними засобами на строк 1 рік, стягнуто з нього на користь позивача 70 000 грн моральної шкоди.

На момент вчинення кримінального правопорушення та розгляду кримінального провадження у суді ОСОБА_2 належали на праві власності транспортний засіб та на праві спільної сумісної власності квартира.

Під час здійснення виконавчого провадження державним виконавцем встановлено, що будь-яке майно у ОСОБА_2 відсутнє.

12 січня 2019 року на підставі договору купівлі-продажу ОСОБА_2 відчужив належний йому автомобіль доньці ОСОБА_4, а 02 лютого 2021 року на підставі договору дарування подарував дружині ОСОБА_3 належну йому 1/2 частку в праві спільної часткової власності на квартиру.

На момент укладення вказаних правочинів ОСОБА_2 було достовірно відомо про існування матеріальних претензій щодо відшкодування шкоди, завданої ним у зв'язку із вчиненням злочином, а тому відповідач «вжив право на зло», відчужив належне йому майно з метою уникнення звернення стягнення та примусового виконання рішення суду, шляхом укладення фраздаторних договорів на шкоду стягувачу.

ОЦІНКА СУДУ

Суди врахували, що: договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраздаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір.

До обставин, які дозволяють кваліфікувати безоплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору зокрема, відноситься: безоплатність договору; момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, дружина чи колишня дружина боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа).

Застосування конструкції «фраздаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, дружина чи колишня дружина боржника, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника);

До обставин, які дозволяють кваліфікувати оспорюваний договір, як фраздаторний, відноситься: ОСОБА_2 було відомо про пред'явлення ОСОБА_1

цивільного позову в межах розгляду кримінальної справи № 161/9741/18, а також в намаганні її представника забезпечити його арештом (тобто, спірні правочини були укладені у період розгляду кримінальної справи № 161/9741/18 та після пред'явлення позивачкою матеріальної претензії); оспорювані договори від 12 січня 2019 року та визначення розміру часток в спільному майні подружжя та дарування частки в праві спільної часткової власності від 02 лютого 2021 року направлені на недопущення звернення стягнення на майно в рамках здійснення виконавчого провадження; обидва правочини уклалися між членами сім'ї (із дружиною та із донькою), ОСОБА_2 продовжує проживати у квартирі.

Суди зробили обґрунтований висновок про визнання частково недійсним договору про визначення розміру часток в спільному майні подружжя та дарування частки в праві спільної часткової власності на нерухоме майно від 02 лютого 2021 року та визнання недійсним договору купівлі-продажу транспортного засобу від 12 січня 2019 року.

При задоволенні позовних вимог про скасування державної реєстрації та відновлення становища шляхом визнання 1/2 частки в праві спільної часткової власності на квартиру, суди не звернули, що: **метою позаконкурсного оспорювання є повернення майна боржнику задля звернення на них стягнення, тобто, щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення фродакторного правочину; належним способом є відновлення становища яке існувало до порушення (пункт 4 частини другої статті 16 ЦК України), і для повернення майна боржнику оспорювання наступних правочинів (реєстраційних дій) щодо цього майна не вимагається** (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 травня 2022 року у справі № 643/15604/17 (провадження № 61-3068св21).

Тому судові рішення в частині задоволених позовних вимог позовних вимог про скасування державної реєстрації та відновлення становища шляхом визнання 1/2 частки в праві спільної часткової власності на квартиру належить скасувати з ухваленням в цій частині нового рішення про відновлення становища, яке існувало до порушення, шляхом повернення частки у праві спільної часткової власності на квартиру ОСОБА_2.

Касаційний суд акцентує увагу, що **постанова Верховного Суду є підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно запису про державну реєстрацію за ОСОБА_2 права спільної часткової власності в розмірі 1/2 на квартиру** (див. подібний висновок в ухвалі Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 липня 2021 року в справі № 754/5841/17 (провадження № 61-17966св19).

Постанова КЦС ВС від 12 квітня 2023 року у справі № 161/12564/21: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110536312>.

Огляд судової практики Верховного Суду щодо оспорювання фродаторних правочинів (правочинів, вчинених боржником на шкоду кредитору) у цивільних спорах. Рішення, внесені до ЄДРСР, за 2018–2023 роки / Упоряд.: відділ аналітичної та правової роботи Великої Палати Верховного Суду департаменту аналітичної та правової роботи / Відпов. за вип.: суддя ВС у КЦС канд. юрид. наук, доцент Крат В. І. Київ, 2024. – 37 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн:

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua